

Jeppe Aakjærs foredrag om jydsk og højdansk

Taler

Jeppe Aakjær
Digter og forfatter

Dato

14. november 1907

Sted

Casino, København

JYDSKEN OG HØJDANSKEN

Mens den jydsk Højskolemand og Folkeopdrager *Chr. Kold* endnu var Skolelærer i Vestjylland, blev han en Dag kaldt op til sin Bisp for at modtage en Tilrettevisning for sin ejendommelige Undervisningsmaade. I Samtalens Løb sagde Bispen: „De har saa mange Kanter, Kold, De skulde se at blive af med nogen af dem.“

„Godt nok! Deres Højærværdighed,“ svarede Kold, „men saa er jeg bange for, at jeg skal trille helt væk.“

Faren for at trille „helt væk“ lurar ikke alene paa Individet, men ogsaa paa Nationen. Der er ingen Mangel paa dem, der vil hjælpe os af med vore „Kanter“.

Den ene Afslibningsanstalt vokser op ved siden af den anden. Vi maa alle op paa Slibestenen saa at sige med Jakke og Støvler paa!

En saadan vældig Slibesten, der svinger over vort Land, er *Pressen*. Den filer og rasper i os allesammen, ikke bare i Hovedstadsmanden, som den pudser saa glat, at han skinner, men selv i den fjernestboende Bonde, der sidder mellem Bordet og Bænken og spytter mellem sine Træsko, mens han læser sin Avis. En anden Slibesten, der er ophængt ligesaavel langs den jydsk Aas som mellem Øernes Bøgestammer, er *Højskolen*. Kanske en Slibesten af en lidt blødere Art, af den Slags, man i Jylland kalder for en *Hwedsten* — men dog en Slibesten, der gør prompte Arbejde i Retning af Filing og Folke Uniformering.

Czar Peter den Store lod sine uforbederlige Russere trække ved Øret ind i Stadsporten, for at de behageligst kunde beskue det Mønster paa en Gentleman,

hvis Billede hang der, forinden man gik i gang med at beskjære deres Klæder og Skjæg efter Tidens Fordringer. Vi fører vor Bondeungdom ind i Højskolesalen og peger paa Grundtvig og Aukathor, og det er nok ikke bare Klæder og Skjæg, som beskjæres der.

Som sagt: Slibestenen fungerer, Filen gaar! Ikke alene over den danske Mand, men ogsaa over det danske Land. Ved De ret, hvad der tankeløst ødes af ejendommelig dansk Natur? Hvor mange Kjæmpehøje er der ikke blevet kjørt ud paa Mosen, fordi de var saa lette at holde til og faa fyldt ved. Hver lille Fugl, der vover sig ind til vor Kyst, som synes saa venlig og grøn derude fra Havet, løber den Risiko inden Aften at være hængt op ved sin Hals hos nærmeste Vildthandler. Aaen tvinges til at opgi' sine maleriske Krumninger og strækkes ud efter Landmaalerkjæden til Velsignelse for Høbjergningen; sligt kaldes at regulere Afløbet. Bækken manes i Jorden. Hvor den før gik og smaaklukkede mellem Siv og Trærødder, maa den nu krybe gennem et Drænrør under Bygmarken. En Mand kan ikke eje en Hedebrink, før han skal ha' Bud til en Planteforening efter en Gang gratis Bjærgfyv. Bovbjerg skrider i Havet under samme Ligegyldighed — uden netop fra Jordens Ejere — som var her Tale om et Læs Skjærver. Men rent forfærdeligt har man dog huseret med den jydsk Hede; før var det den store Asgaardreje, Hedeselskabet, der red over Halvøen paa en Hjulplov; nu er der kommet noget til, der kalder sig *Hedebruget* — et Selskab, der er sammenæltet af harsk Patriotisme og forløjet Humanitet; nu skal det til at gaa løs for Alvor med Hedeopbrydning; atter skal der graves tusinde Smaamandsdrømme, tusinde golde Forjættelser ned i det af Gud forbandede Sand. Heden skal oprives i vid Udstrækning af bagvendt Patriotisme, mens de store Godsejere kan lave nye Hjorteparker paa den fede Muld og skyde det grevelige Pigtraadshegn bestandig længere ud i Landskabet. Lyngen afbrændes, Himmelbjærget tilplantes — (Gud forlade dem denne Vandalisme!) — mens hin store vidtrækkende Kamp, hvor Husmandens Ko og Herremandens Hjort stanges om Terrænet paa den døde Haands Jord, skydes ud mod en uvis Fremtid.

Jeg, som færdes ustandseligt omkring i det jydsk Land, jeg ser meget, som det ømmer i Øjet at se; mange ejendommelige Træk i vort Lands Fysiognomi viskes hen, mange gamle kjære Skjønhedslinjer slettes ud, og der kommer intet igjen.

Vi skulde fare lidt varsomt med vort Land. Man kommer saa let til at gjøre dette Land Fortræd; det er saa blødt og vegt i sine Konturer, at et eneste Strejf af en ru

Haand kan helt forvandle dets Udseende. Det er ikke som Nabolandene, der stirrer frem fra Gnejs og Granit med evigt mejslede Træk.

Akja, lidet nænsomt har man handlet med Landet, nu synes Turen at være kommen til Sproget at dømme efter de Opsange, som Pressen kvæder, naar vi, Hjemstavnens Forfattere — som man har kaldt os — nærmer os med vore Bøger. Thi naar jeg nu skal tale om det jydsk Sprog, da staaer jeg pludselig i Skranken for min egen Sag. Thi den Skribent, der har valgt at gi' Provinsens Liv, han maa naturnødvendigt komme til at staa overfor det Spørgsmaal: „Hvordan skal jeg gi' Provinsens Liv uden ogsaa at gi' Provinsens Sprog?“

For det maa man jo ikke glemme: *Modersmaalet* er ikke udtømt med *Højdansken*; der tales et Sprog paa den anden Side af Bælt og Hav, som i mangt og meget har sit eget Gloseforraad, sin egen Grammatik og Sætningsbygning; det jydsk Folkemaal er Talesproget for ca. 1 Million af den danske Befolkning — deraf godt 52,000, som er flyttede her til Kjøbenhavn. — Ogsaa Øerne er spaltede i en Hoben Dialekter, saa det vil ses, at det kun er et forholdsvis ringe Procent tal af den danske Befolkning, der *taler* Højdansken. Den er kun en vilkaarligt valgt *Generalnævner*, i hvilken Dialekterne mer eller mindre naturligt gaar op.

Dette anfører jeg kun som Kjendsgjerninger uden forøvrigt at udtrykke noget ønske om Forandring i disse Forhold. Thi jeg er ikke saa taabelig, at jeg skulde falde for Fristelsen til at etablere et *Maalstræberi*; vi jydsk Skribenter vil aldeles ikke lægge Sten i Vejen for Højdansken, men vil bare i al Beskeden hed udvide dens Rammer; thi dette er nødvendigt, om vi over hovedet skal gi' Læseverdenen et sanddru Indtryk af Provinsens Liv og Udtryksform.

Thi hvor meget Højdansken end har udviklet sig i Smidighed og Træfsikkerhed siden Holbergs Dage, saa kommer den dog tilkort, hvor den skal bruges til Fremstilling af det naive, landlige Folkeliv. — Hvad ved Højdansken om Bondens Gjerning? Hvor fattigt og stolprende er ikke dens Ordforraad, naar den kommer ind i Lo og Stald. Og hvilken Rigdom besidder ikke her Jydsk! — Nogle Eksempler: Vi er i *Nødset*, det vil sige Fæstalden i Modsætning til Hestestalden; vi gaar op i en *Kalve-Bøvl*; der staaer en bitte *Ovne* i Baasen, det vil sige en aargammel *Studekalv*; til højre og venstre har vi a *Bessing*; over os *æ Hjald*, under os imod Grebningen: *æ Ses*. I Krybben ligger der *Ot'*, det vil sige Levninger efter Dyrets *Gjewt*, osv. osv.

Eller gaa til Betegnelserne for *Redskaber*; f. Eks. Inddelingen af Spader i en Skotørvspaad', en Møntørvspaad', en Havspaad', en Grøwlspaad'; eller Delene af en *Plejl*: Handel, Slavl, Hæld', Øl'. En Plov eller en Vogn er en Uendelighed af Gloser, hvoraf Højdansken ikke kjender een, for hver Gang Jydsken kjender ti.

Nu vil De maaske sige, at vel er Bondesprogene rigere paa *Gjenstandsnavne* end Højdansken; men til Gjengjæld er Skriftsproget saa det rigeste paa *Begrebsnavne*. Det kan være, De har Ret deri, skjønt jeg maa sige Dem, at det er yderst sjældent, en jydsk Forfatter vil føle sig svigtet af Bondemaalet heller der. Især, hvor Følelsen, der skal gjengives, er tilstrækkelig dyb. Den jydsk Almues Tale kan lyde tungt og stødende, som naar Ploven render paa en Sten i Ageren, men den kan ogsaa svøbe sig saa mindeligt om Tanken, saa hvert Ord bliver Graad. Ja, jeg nærer Tvivl om, at der blandt de store Kultursprog findes eet, der har dybere Akkorder og bedre egner sig til Gjengivelse af Vemod og Sorg.

Men ogsaa i det almindelige beskrivende Udtryk har Jydsken betydelig Fortrin for Skriftdansk. Tag f. Eks. Ordet *bovn*; „hun var saadan en *bovn* Pige.“ Ordet dækkes ikke af det højdanske *smuk* eller prægtig, men har tillige at gøre med *edel Holdning*. Eller et Udtryk som: „han tog saa *dwalsk* paa alting,“ d.v.s. saa gruttende sønderlemmende tungt; et dødt, men tillige uimodstaaeligt Tag.

Og hvor vælger ikke Jydskens Rigdomme, naar vi kommer ind paa det ordsproglige. Lad os ta' et Udtryk som: „Aa, hvor ga' hun aa æ Væssing.“ Billedet er hentet fra Faareslagtningen. „Væssingen“ er Faarets Spiserør, som der umiddelbart efter Slagtningen bliver slaaet Knude paa, saa det ikke ved sine Opgylp skal forurene Kjødet. „At give af Væssingen“ vil altsaa sige det samme som at spy en Hoben Ukvemsord fra sig.

Eller man siger om den, der ser meget modfalden ud: „Han ser ud som en, der er falden fra Høgen til Kukmanden.“ — Kukmanden er den jydsk Betegnelse for Gjøgen, som man tror bliver Høg om vinteren; „at falde fra Høgen til Kukmanden“ er altsaa det samme som at dumpe af den ene Ulykke og i den anden. — Saadan kunde jeg fortsætte.

Vel er Højdansken *Stammen*, men den trænger nu og da til Indpodninger, til Blodfornyelse, og det vilde være selvmorderisk for vort Sprog at værge sig der

imod.

Som De har set, kan man ikke indtrængende skildre Bondens Liv uden at faa Brug for Bondens Sprog; saa snart man gaar til at skildre andre nye Folkelag, vil Højdansken igjen trænge til Fornyelse og vil faa den.

Men naar det er saaledes, saa skal vore Kritikere og Doktorer ikke optræde med den udfordrende Vigtighed, hvormed de møder vore jydsk Bøger, eller i enhver Dialektanvendelse se et Attentat paa Højdansken.

Jeg har jo nu søgt at vise Dem, at Dialekten tværtimod er Skriftsprogets Korrektiv og Hjælper.

Forøvrigt har vort Sprog altid maattet søge sin Udvikling under harmfulde Protester fra filologiske Bedemænd.

Det er vel endnu i frisk Minde, hvorledes Angrebene haglede ned over J. P. Jacobsen for det, man kaldte hans „Sprogforvridninger“. Nu er han dog forlængst sat op paa øverste Hylde blandt de uforgribeligste Klassikere.

Blicher anses vel nu uimodsagt for en af vort Sprogs største Fornyere, men op gennem hele sit Liv maatte han slaas med de mest ildesindede Kritikere. Saaledes skrev „*Corsaren*“ 31. Decbr. 1841 i en helt igjennem nedrakkende Anmeldelse om hans Novelle „Eneste Barn“: „Den har formentlig faaet Navn af „Novelle“ paa Grund af de Nyheder, hvormed Hr. Blicher heri har beriget Skriftsproget, og af hvilke vi f. Eks. nævner: „Trad, Smaatterier, lirke, skruppe af (i Betydning „gaae“).“ Er det ikke, som kunde det have været skrevet af en af vore egne journalistisk—filologiske Hjemmekinesere?

Nu er disse blicherske Gloser jo gangbar Mønt i alle Folkelag; den Gang var de ikke anset for tilstrækkelig pæne til at lukkes ind i Skriftsprogets Stadsstue.

Nu skal man ganske vist ikke ta' sig Dagkritikken alt for højtideligt. Den Kusk, som vil frem, han kan ikke standse for at afviske ethvert Vejstænk, der klatter ned paa Vognlæderet.

Kritikkerne — de minder alt for ofte om de Kustoder, der i Museernes Forhaller trænger sig ind paa Publikum for med anmassende Ord og Gebærder at paanøde

Folk deres Vejledning.

Men disse Kritikere — hvem den jydsk Almue ofte stod fjernere end Manden i Maanen — de har skudt sig ind mellem os og vore Læsere og faaet dem til at tro, at vi vil det gode, danske Sprog til Livs; vi vil splitte og spalte og maalstræbe, siger de. Lutter uvederhæftig Tale!

Vi vil ikke hverken spalte eller kløfte — vi vil kun tvinge den dannede Læseverden til at udvide sine Rammer, saa de ogsaa omslutter os.

Vi mener, at „*E Bindstouw*“ ikke er en mindre litterær Daad end „*Niels Lyhne*“, der er vel endda faa Litteraturkjendere, der tør modsige os deri. Men hvorfor lærer De da ikke Deres Børn at læse „*E Bindstouw*“?

40 Sider! — hvis De taalmodigt havde læst *dem*, tror jeg, De kunde læse al Jydsk. Mere indviklet er det ikke. — Er vi ikke et mærkeligt Folk! Vi staar her paa vore Øer og raaber til hver andre og forstaar ikke hverandres Tale, endda Landet ikke er større, end at Vorherre kunde holde det i sin Haand som en Fuglerede.

Hvor længe skal dette vare! Vi opretter Lærestole i asiatiske Dialekter — Syrisk, Persisk, Mesopotamisk! — men hvem tænker paa det Vadmelssprog der vesterude, som er lullet ind i vort Bondeøre med den dulmende Lyd af vor Moders Rok! — Den danske Professor er sikkert ofte ligesaa fortrolig med Gloserne i „*Mahabarata*“ som i „*E Bindstouw*“, s, endda det godt kan være, at hans Bedstemo'r gik til Præst hos St. Blicher; og den filologiske Student, der vilde rødme som en Jomfru, hvis han røbede Uvidenhed ved et fransk Verbum, han vil med stor Frejdighed, ja næsten med Pral, forsikre dig om, at han ved Gud ikke aner, hvad *Julen* hedder paa Jydsk

Dette er egnet til at vække Bekymring hos enhver dansk Mand, men især hos en Skribent, der har gaaet med dette Sprog i Sol og Regn og lært det at kjende i alle dets dybe Fortrin.

Er det ikke herligt som Forfatter at kunne sige: disse Ord der, de er ikke traadte platte af flade Hæle i den store By; eller at nærme to Ord til hinanden, der aldrig har mødt hinanden før, og høre dem klinge sammen i et Rim!

Mon det ikke tør betegnes som en hellig Glæde for en Mand, der tumler med Sproget, at finde Ord, som ingensinde tidligere er spiddede paa en Pen, Ord, der ligger der uslidte, friske og blanke som Lærkeæg i dugget Græs.

Disse herlige Almue-Ord, de kan aldrig skæmme Sproget; tværtimod, de ligger der og pynter som hvide Sten i Kløvermarken. De hører hjemme i dansk Sprog med samme Ret, som Kjæmpehøjene hører hjemme i dansk Landskab.

En Forfatter, der agter sit Kald, han kan ikke blive staaende ved dette Allemandsdanske, der til enhver Tid har Gyldighed fra Skagens Rev til Gjedserodde; men han maa forsøge sproglig talt — at gaa ind under Husets Bjælker og løfte dets Tag højere op.

Jeg vil ikke ha' sagt et eneste ondt Ord om Højdansken; det er den fornemme Cisterne, i hvilken vi tømmer vor landlige Urne. Jeg er ingen Maalstræber, jeg afskyer alle Ord-Laverier, ogsaa de J. P. Jacobsenske — jeg har fra Barnsben lyttet til Folkesprogets Boblen og Syngen i dets evige, kjærfriske Vældkilder. Og jeg er mig bevidst, at jeg blandt den Mængde af nye Ord, jeg har indført i min Digtning, aldrig har brugt et eneste, som ikke den Dag i Dag staar i Folkets Jord med grønne Skud og lange Rødder ud til Siderne.

Tro De mig, naar de andre Provinsers Forfattere finder rigtig hjem til deres Mors Hytte, da vil de gjøre som jeg. Og der ved vil de ha' gjort ikke en splittende, men tværtimod en forbindende, en samlende, fortjenstfuld dansk Gjerning.

Vort Land er saa lille og snævert, vi maa dyrke det i Dybden for at gjøre det stort.

Prøv at se paa disse Bestræbelser med Sympati i Stedet for bestandig at sende Spottens og Vankundighedens Heloter ud imod os, de Folk, der som oftest fik vore Bøger til Nedrakning og altid havde sikret sig en Sten i Haanden, inden de endnu vidste, hvad vi bragte til Torvs.

Taal ikke, at man tramper paa dit Lands Blomster; lad os ikke forraade noget af det, der gjør Danmark ejendommeligt og rigt, hvad enten saa Talen er om sproglig eller landskabelig Særegenhed.

Jeg ved det vel: vi er alle i Udviklingens Vold, den vilde forfærdende Udvikling, der farer over Landet som et susende Ridt.

Naar Uvejret raser, da sidder Bonden i sin Hytte og har kun ringe Ro i sit Sind. Men er det ovre, gaar han ud for med et vemodigt Drag at rejse det op, som Stormen har kastet om — hist et kjærnetungt Neg, her et blomstrende Æbletræ.

Højtærede Tilhørere!

Vi skriver saa mange Programmer og holder saa faa. Vi væver saa mange nye Faner. Vi omvurderer og styrter og nedtramper.

Skulde der nu ikke kunne skabes en lille Pavse, i hvilken vi tilhviskede hverandre:

Danske Mænd og kvinder! Lad os gaa ud i vort Folk og opsøge noget, vi kan *bevare!*

Kilde

Aakjær, Jeppe. 1919. Artikler og taler. 1887—1918. København og Oslo: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Foredrag

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/jeppe-aakjaers-foredrag-om-jydsken-og-hojdansen>